

خط‌مشی حوزه‌های علمیه در پاسخگویی به شبهات

آیت‌الله جواد مروی*

مکتب تشیع در طول تاریخ؛ یعنی از زمان اهل‌بیت عصمت و طهارت علیهم‌السلام تا زمان غیبتصغری و بعد در زمان غیبت‌کبری بزرگ‌ترین رسالتی که نخبگان این مکتب بر دوش داشته‌اند بحث پاسخگویی به شبهات بوده است و یک همت بلندی را از همان ابتدا در بزرگان این مکتب نسبت به این مسئله می‌بینیم. شما می‌بینید سید مرتضی رحمته‌الله اگر کتاب «تنزیه الأنبياء و الأئمة» می‌نویسد به خاطر این است که یک عالم سنی کتاب «ضلة الأنبياء» می‌نویسد و شبهاتی را در آن زمان نسبت به عدم عصمت انبیا مطرح می‌کند به همین خاطر مرحوم سید مرتضی رحمته‌الله در مقابل این عالم سنی قلم به دست می‌گیرد و در دفاع از شخصیت و عصمت انبیا کتاب «تنزیه الأنبياء و الأئمة» را در رد آن می‌نویسد. رساله‌های شیخ مفید رحمته‌الله را وقتی بررسی می‌کنیم مشاهده می‌کنیم که غالب این رساله‌ها پاسخ به یک شبهه است. اگر شیخ مفید رحمته‌الله راجع به غدیر رساله می‌نویسد در حقیقت پاسخ به شبهه‌ای است که مطرح شده است. اگر شیخ مفید راجع به معنای ولایت نگاره‌ای می‌نویسد پاسخ به شبهه است. همین‌طور سایر علمای شیعه یکی از رسالت‌های خودشان را پاسخگویی به شبهات می‌دانسته‌اند و پیشگامان درستکار و عادل ما به‌خوبی این رسالت خودشان را به انجام رسانده‌اند. عبدالجلیل قزوینی‌رازی که کتاب «النقض» را نوشته است، این کتاب نیز

*. استاد درس خارج حوزه علمیه قم و عضو شورای عالی حوزه‌های علمیه.
این متن گزیده‌ای از سخنان معظم‌له در دیدار مدیران و محققان مرکز مطالعات و پاسخگویی به شبهات (حوزه‌های علمیه) با ایشان است، این دیدار در بهمن‌ماه سال ۱۴۰۱ انجام شده است.

پاسخ به شبهه است؛ جالب است بدانید که کتاب النقض در یک جایی گزارشگری می‌کند - این رساله ظاهراً در دست نیست - می‌نویسد من رساله‌ای در حدیث إفک یا دفاع از عایشه نوشتم؛ یعنی وقتی که حدیث إفک را در مکتب خلفا مطرح کردند و آن‌ها جریان إفک را با زوجه‌ای از زوجات پیغمبر متصل کردند، فردی مثل عبدالجلیل قزوینی‌رازی در دفاع از عایشه و در حقیقت در دفاع از ساحت مقدس نبی مکرم اسلام ﷺ رساله دفاع از عایشه را می‌نویسد که ظاهراً این رساله در دست نیست.

تأثیر بسزای این‌گونه پاسخگویی به شبهات را ما در طول تاریخ می‌بینیم، چه شخصیت‌های بزرگی که با خواندن این مطالب و پاسخگویی به شبهات جذب مکتب تشیع شده‌اند؛ به‌عنوان نمونه شخصیت علمی شیعه همچون «کشاجم» که از شخصیت‌ها و علمای بزرگ شیعه است، علامه‌امینی رحمته‌الله قصیده غدیریه او را در کتاب الغدیر خودش می‌آورد؛ کشاجم نوّه «سندی بن شاهک» است؛ کسی که در منزل و خانه سندی بن شاهک بزرگ شده باشد معلوم می‌شود وضعیت او چیست، انبوهی از شبهه در ذهن اوست، اما در آن زمان با همنشینی با اندیشمندان بزرگ شیعی به یک عالم بزرگ شیعه تبدیل می‌شود به طوری که علامه‌امینی رحمته‌الله قصیده غدیریه او را در کتاب الغدیر خودش می‌آورد.

شاید بتوان این‌طور تعبیر کرد که بزرگ‌ترین رسالت حوزه‌های علمیه پاسخ به شبهات است. گزارش‌ها در رابطه با این رسالت، گزارش‌های مطلوبی است؛ اما این انتظار وجود دارد که گام‌های والاتر و بهتری در این زمینه برداریم. شما ببینید وقتی مرحوم مفید رحمته‌الله در کتاب «أوائل المقالات في المذاهب والمختارات» در آن زمان این عبارت را می‌نگارد: «لَقَدْ تَجَدَّدَ مِنْ شُبُهَاتِ الْقَوْمِ مَا يَحْتَاجُ إِلَيَّ تَأْوِيلَاتٍ آخَرَ»، امروز ما هزاران مرتبه باید این جمله را بگوییم؛ چراکه امروز از همه نحلها، فکرها و گرایش‌های فکری دنیا هجمه علیه تشیع و مکتب اهل بیت علیهم‌السلام است؛ بنابراین طبیعتاً برای پاسخگویی به این شبهات باید روش‌های نوین و جدیدی را در این زمینه پیگیری کنیم که در ادامه به چند نکته کوتاه اشاره می‌کنم:

الف) ضرورت وجود یک گروه رصد قوی

اولین نکته‌ای که به نظرم می‌رسد، ما به یک گروه رصد بسیار قوی نیاز داریم که این گروه رصد یک گروه رصد بین‌المللی باشد و شبهه‌ها را دقیقاً رصد کند.

شخصیت‌هایی که علیه تشیع گام می‌نهند، مطلب می‌نویسند و حرف دارند، شاید

شخصیت‌های اصلی آن‌ها غیر از شخصیت‌های تلویزیونی آن‌ها باشند؛ مسیحیت، سلفیه، حتی بهائیت پشت‌پرده یک شخصیت‌های علمی دارند این شخصیت‌های علمی همیشه شخصیت‌های مطرح تلویزیونی نیستند، آن‌ها را اگر خوب بشناسیم، رصد کنیم افکار آن‌ها را، قبل از اینکه این افکار شیوع پیدا کند آمادگی پاسخگویی به این افکار را داشته باشیم. من هیچ‌گاه فراموش نمی‌کنم حدود هجده نوزده سال قبل، شاید بیست سال قبل مرحوم علامه‌عسگری رحمته‌الله به منزل ما در قم آمدند. جزوه‌هایی دست ایشان بود فرمودند این‌ها درس‌های احمد الکاتب است که در لندن در یک مجموعه‌ای در انکار حضرت حجت عجل‌الله بیان کرده است، من کسی را آنجا مأمور کرده‌ام که برود و این مطالب او را بنویسد و این‌ها را برای من بفرستد.

مرحوم علامه‌عسگری رحمته‌الله قبل از اینکه کتاب «تطور الفكر السياسي الشيعي من الشورى إلى ولاية الفقيه» احمد الکاتب چاپ شود این شبهات را رصد می‌کرد و بعد می‌فرمود باید به این‌ها پاسخ بدهیم.

برخی از کتبی را که مرحوم علامه‌امینی رحمته‌الله در الغدير نقد کرده است، سال چاپ آن کتاب‌ها را با سال نقد علامه‌امینی رحمته‌الله ببینید، هنوز یک سال نگذشته است که مرحوم علامه این کتاب‌ها را نقد کرده است و این نقد چاپ شده است. ببینید اگر آن روز بزرگان ما چنین بودند و شبهات را رصد کرده و سریعاً نقد می‌کردند، ما باید یک گروه رصد قوی داشته باشیم که به استقبال این شبهات بروند. اینکه بنده عرض می‌کنم گروه‌های رصد منظور گروه‌های رصدی مختلف است که بتوانند جریان‌ها و افکار مختلفی را که علیه مکتب و مذهب تشیع فعالیت می‌کنند شناسایی کنند و بعد پاسخ این‌ها را بدهند.

دکتر ناصر قفاری که کتاب «أصول مذهب الشيعة الإمامية الإثني عشرية - عرض و نقد» را در سه جلد نوشته است و چقدر هم وهابیت و سلفیه از این کتاب در خیلی از جاهای جهان علیه شیعه استفاده می‌کنند. این کتاب بالینی علمای تسنن شده است؛ یعنی مرتب به آن نگاه می‌کنند و از آن مطلب می‌گویند و از این کتاب علیه شیعه استفاده می‌کنند. دکتر ناصر قفاری قبل از همه‌گیری بیماری کرونا گروهی دارد که باهم کار می‌کنند، گزارشی که ما با یک واسطه‌ای از آن گروه گرفتیم این است که دکتر قفاری در مجموعه خودش گفته

است: «تأثیر دعا‌های شیعی و تأثیر صحیفه سجادیه در افکار مختلف مردم دنیا اعم از مسلمان و غیرمسلمان فراوان است» به همین خاطر به گروه خودش مأموریت داده که یک تلاش علمی سامان بدهند و انتساب صحیفه سجادیه را به امام زین‌العابدین علیه السلام را زیر سؤال ببرند و بگویند صحیفه سجادیه از امام زین‌العابدین علیه السلام نیست.

اگر انسان به استقبال این گونه شبهاتی که می‌خواهد براندازی کند و بنیان‌های فکری مکتب تشیع را زیر سؤال برد، برود و قبل از شیوع این شبهات بتواند جامعه دینی را واکسینه کند این امر بسیار مهمی است و از مرکز مطالعات و پاسخگویی به شبهات انتظار می‌رود در این مسئله ورود کند؛ یعنی اگر ما انتظار داریم حوزه یک مرکزی داشته باشد که نسبت به این مطالب مطالعه کند و به سراغ شبهه برود و پاسخگویی داشته باشد خوب طبیعتاً همین مرکز است، لذا این بحث گروه رصد و گروه‌های رصد را باور من این است که ان‌شاءالله اگر پیگیری شود بسیار مهم خواهد بود.

در بحث گروه رصد یا گروه‌های رصد باید کارشناسان توانمندی که مخصوصاً با اندیشمندان خارج از کشور ارتباط داشته باشند، این‌ها را بشناسند و رصد کنند؛ البته باید توجه داشت که متخصصان درجه‌یکی که برای وهابیت و سلفیه کار می‌کنند، قلم می‌زنند و محتوا ارائه می‌دهند، اینها عمدتاً شخصیت‌های تلویزیونی آن‌ها نیستند؛ بلکه بین آن‌ها عموم و خصوص من وجه است، برخی پشت پرده کار می‌کنند؛ بنابراین گروه‌های رصد باید آن‌ها را بشناسند، برنامه‌های علمی و شبهات آن‌ها را رصد کنند و برای پاسخگویی آمادگی داشته باشند.

ب) برنامه‌ریزی بلندمدت برای تربیت نیروی انسانی کارآمد

نکته دوم که بسیار مهم است برنامه‌ریزی بلندمدت برای تربیت نیروی انسانی کارآمد در این رابطه است. اینکه خودمان متصدی پاسخگویی به‌روز به شبهات شویم یک بحث است، اما خواهش من از مرکز شما این است که واقعاً در مسیر تربیت نیروهای کارآمد برنامه‌ریزی بلندمدت داشته باشید. ما واقعاً به این نیاز داریم، اگرچه سایر مراکز تخصصی هم هستند، ولی جامع دیدن خیلی مهم است. ما مراکز تخصصی خاص داریم، بنده مدتی قبل به مرکز امامت رفتم و در آنجا برای دوستان صحبت کردم، کارهای خوبی انجام می‌دهند لکن اعتقاد

بنده بر این است که نیروی انسانی کارآمد که در زمینه‌های مختلف بتواند جامع پاسخگو باشد، من الآن جایی را سراغ ندارم برای تربیت این نیروها، شما اگر طرحی در این زمینه دادید بسیار خوب است، این طرح را حتی الآن هم به بنده برسانید من نگاه می‌کنم، مطالعه می‌کنم، ضرورت آن را احساس می‌کنم که باید در این زمینه مرکز شما قدم بردارد. نکته دیگر شناسایی استعدادهای جوانی است که در زمینه پاسخ به شبهات می‌توانند کارآیی داشته باشند. ما در حوزه نیروهای جوان بسیار خوبی داریم، بالاخره بنده سی سال است که در حوزه تدریس می‌کنم و حداقل روزی دو درس در حوزه می‌گویم و با طلاب فراوانی هم برخورد دارم، واقعاً نیروهای جوان بسیاری را می‌بینم که تشنه و آماده تحقیق و پژوهش و پاسخگویی به شبهات هستند. شناسایی و سرمایه‌گذاری روی این نیروها و نیروهای مستعد لازم است. عرض کردم شما برنامه بدهید، حمایت و کمک را از ما توقع داشته باشید. اگر امروز به اینجا رسیدیم در این زمینه بزرگان ما تلاش‌های ویژه داشتند.

آقای جعفر خلیلی نویسنده معروف در نجف اشرف است که کتابی به نام «هكذا عرفتهم» دارد، داستان عجیبی را در این کتاب می‌نویسد، وی می‌نویسد دو سه تا مجله در نجف برای پاسخگویی به سؤالات و شبهات طراحی کرده بودیم، مجله در چاپخانه بود، اما کاغذ نبود تا آنها را چاپ کنیم، پیش مرحوم آیت‌الله سید ابوالحسن اصفهانی رحمته الله رفتیم، در آستانه برگزاری موسم حج بودیم و زائرین از ایران آمده بودند و با خود مقدار محدودی کاغذ آورده بودند تا مناسک حج حضرت آیت‌الله آقا سید ابوالحسن اصفهانی چاپ شود، خدمت ایشان گزارش می‌دادم، فرمودند خب مقالات را چکار کردید؟ گفتم طلبه‌های ما مقالات خوبی در پاسخ به شبهات نوشته‌اند، اما الآن کاغذ نیست تا مجله چاپ شود، مانده‌ایم چکار کنیم، ایشان بلافاصله فرمودند برو بغداد چاپخانه فلانی و بگو آن کاغذهایی که آماده کرده‌اند که مناسک حج من را چاپ کنند، آن کاغذها را بگیر و آن مجله را چاپ کن، گفتم آقا الآن ایرانی‌ها به نجف آمدند و منتظر هستند هرچه زودتر مناسک حج شما چاپ شود تا به ایشان بدهیم، فرمودند این مهم‌تر است. ببینید چطور یک مرجع تقلیدی به این عظمت که مقلدین او منتظر هستند مناسک حج او چاپ شود تا به حج بروند، می‌گوید الآن مناسک حج من ضروری نیست، پاسخ به شبهات را چاپ کنید؟! این سرمایه‌گذاری نسبت به جوانان است. به این جوان‌پروری می‌گویند و پرورش دادن استعداد جوان به این معناست.

ج) پرهیز از موازی‌کاری

یکی از آسیب‌های جدی در برخی از مراکزی که وجود دارد موازی‌کاری است. چاپی خطی، خطی چاپی، این می‌نویسد او جواب می‌دهد، دوباره او از روی این کپی می‌کند و فکر می‌کنیم کار مفیدی انجام می‌دهیم. حُب برای این باید تدبیری بیندیشید، در این زمینه مرکز مطالعات و پاسخگویی به شبهات باید یک اشرافی بر سایر مراکز پیدا کند و با این اشراف خودش بتواند مدیریت کند تا نه تنها خود این مرکز، بلکه سایر مراکز هم دچار موازی‌کاری نشوند.

د) مخاطب‌شناسی

توجه به تنوع مخاطبان از نظر سنی، جنسی، اقلیمی، دانشی، قومی و... همه این‌ها از مطالب مهمی است که واقعاً می‌طلبد یک کار ویژه روی آن انجام شود.

هـ) روش‌شناسی

بنده تأکید می‌کنم که روش‌شناسی اندیشمندان شیعی در دفاع از شبهات را حتماً نگاه کنید؛ دیوید دیچز نویسنده معروف انگلیسی کتابی دارد به نام «مناهج النقد الأدبی المعاصر بین النظرية والتطبيق» که ترجمه شده است، در این کتاب خودش می‌نویسد تا الآن من نسبت به روش ادبی «یوهان ولفگانگ فون گوته» سرشماری کردم بیش از سه هزار کتاب در اروپا در این رابطه نوشته شده است. آقایان من از شما سؤال می‌کنم روش پژوهشی، تحقیقی، پاسخ به شبهه علامه حلی رحمته الله علیه چه روشی بوده است؟ چندتا کتاب دارد؟ روش علامه حلی رحمته الله علیه یک روش خاصی بوده است که چندصد سال شیعه را جلو برده است، شیخ طوسی رحمته الله علیه روش خاصی داشته است، شیخ مفید معمار کلام شیعی است، روش بسیار ویژه‌ای داشته است. اگر آن‌ها راجع به روش ادبی یوهان گوته سه هزار کتاب می‌نویسند، آیا ما پنج تا کتاب نسبت به روش عقایدی مرحوم علامه امینی رحمته الله علیه، علامه حلی رحمته الله علیه، شیخ مفید رحمته الله علیه، شیخ طوسی (ره) و... داریم؟ مرحوم سید محمد دلدار علی رحمته الله علیه صاحب کتاب «عبارات الأنوار» روش خاصی در عقاید دارد، سید دلدار علی معروف به سلطان العلماء وقتی

آیت الله شیخ محمدحسن نجفی جواهری معروف به صاحب جواهر از وی یاد می‌کند به ایشان می‌گوید: «آیت الله العظمی فی العالمین» و چنین تعبیر بزرگی را نسبت به ایشان به کار می‌برد. ما از مرکز مطالعات و پاسخگویی به شبهات انتظار داریم که این کارهای ریشه‌ای را پیگیری کند تا ان شاء الله به سرانجام برسد.

«والسلام علیکم و رحمة الله و برکاته»

